

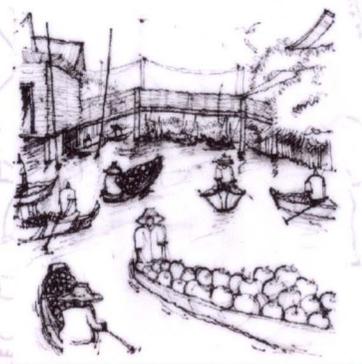
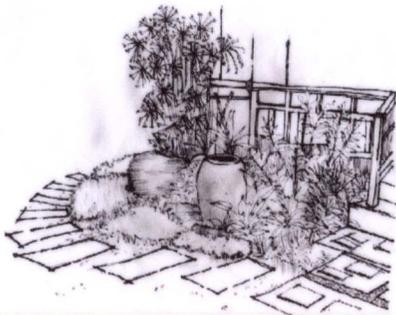
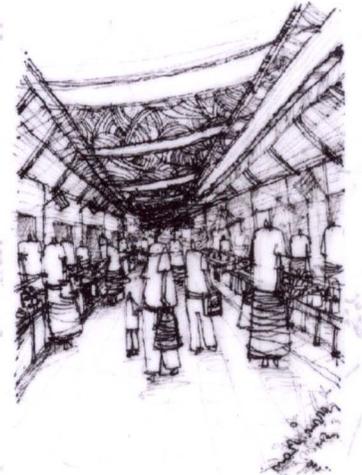
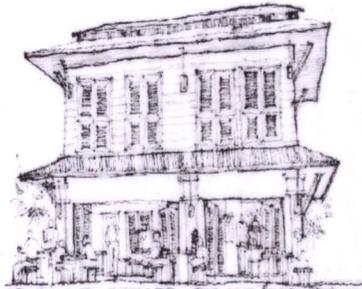
ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

190782

คลองระพีพัฒน์
คลอง

โครงการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู

ชุมชนตลาดเก่าริมน้ำทุ่งหลวงรังสิต

A Research for Conservation and Renovation Guideline of
Toong - Laung - Rungsit Water base Community

โดย

กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ และคณะ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

กันยายน 2553

190782

รายงานวิจัย

โครงการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนตลาดเก่าริมน้ำทุ่งหลวงรังสิต

โดย

กิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ และคณะ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

สนับสนุนโดย

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

กันยายน 2553

โครงการวิจัยเรื่อง

โครงการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนตลาดเก่าริมน้ำทุ่งหลวงรังสิต

A Research for Conservation and Renovation Guideline of Toong – Laung – Rungsit

Water base Community

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปี ..... พ.ศ. 2551 ..... จำนวนเงิน ..... 562,000.00 ..... บาท
ระยะเวลาทำการวิจัย ..... 1 ปี หรือ 12 เดือน ..... เริ่มทำการวิจัยเมื่อ ตุลาคม 2551 .....
ถึง กันยายน 2553 (ขยายเวลา) .....

คณะนักวิจัย

1) นายกิตติศักดิ์ วิทยาโกมลเลิศ

หัวหน้าโครงการ

อาจารย์ประจำภาควิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม

สังกัด : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

39 หมู่ 1 ถนนรังสิต – นครนายก ตำบลคลอง 6 อำเภอธัญบุรี

จังหวัดปทุมธานี โทรศัพท์/โทรสาร 02-5494771 / 02-5494775

E-mail address : ti666ti@yahoo.com

2) นางสาววลัญช์รัก พุ่มชลิต

อาจารย์ประจำภาควิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม

สังกัด : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

39 หมู่ 1 ถนนรังสิต – นครนายก ตำบลคลอง 6 อำเภอธัญบุรี

จังหวัดปทุมธานี โทรศัพท์/โทรสาร 02-5494771 / 02-5494775

ผู้ช่วยวิจัย

3) นางสาวจิราวรรณ ศิริวานิชกุล

อาจารย์ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรมภายใน

สังกัด : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

39 หมู่ 1 ถนนรังสิต – นครนายก ตำบลคลอง 6 อำเภอธัญบุรี

จังหวัดปทุมธานี โทรศัพท์/โทรสาร 02-5494771 / 02-5494775

4) นายสุทธิพงษ์ วงศ์วิวัฒน์

5) นางสาวเสาวนิต ขุนศรี

บทคัดย่อ

190782

ทุ่งรังสิต หรือทุ่งหลวงรังสิต เป็นพื้นที่ชุมชนที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นผลจากโครงการขุดคลองรังสิตประยูรศักดิ์และคลองซอยต่างๆ เพื่อประโยชน์ทางด้านเกษตรกรรมและเป็นเส้นทางคมนาคมทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานเป็นแหล่งชุมชนริมน้ำ (Water-base Communities) ที่มีความสำคัญในการค้าข้าว ในบริเวณจุดตัดของคลองสายหลักและคลองซอยอยู่โดยทั่วไปตั้งแต่นั้น ความน่าสนใจของโครงการวิจัยนี้ อยู่ที่ ชุมชนเก่าริมน้ำเหล่านี้กำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง ที่เกิดจากกระแสโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจแบบทุนนิยม คำถามที่คณะผู้วิจัยพยายามหาคำตอบคือ **ชุมชนเหล่านี้จะอยู่ต่อไปอย่างไร โดยยังคงอัตลักษณ์ของชุมชนมิให้เลือนหายไปตามกระแส การพัฒนา?**

เพื่อตอบคำถามดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงได้เสนอแนวคิดของการวิจัยโดยอาศัย **“ทฤษฎีสถาปัตยกรรม”** ซึ่งถูกเสนอโดย ศ.นพ.ประเวศ วสี เป็นพื้นฐานในการศึกษาและวิเคราะห์โครงการ และนำผลสรุปมาพัฒนาเป็นแนวทางที่มีความยั่งยืนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนตลาดเก่าริมน้ำทุ่งหลวงรังสิต ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่มียุกว่า 100 ปี โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ

- 1) เพื่อการศึกษาและวิเคราะห์ อัตลักษณ์ของบริเวณทุ่งหลวงรังสิต ระบบชุมชน และชุมชนศูนย์กลางจากร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในอดีต เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงความเป็นตัวตนของชุมชนและท้องถิ่น กระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนจากภายใน
- 2) เพื่อพัฒนาแนวทางและขั้นตอนการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนตลาดริมน้ำทุ่งหลวงรังสิต และย่านพาณิชย์กรรมในอดีตในเชิงเปรียบเทียบข้อดี-ข้อเสีย และนำมาประยุกต์เป็นแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนอย่างยั่งยืน พร้อมทั้งเสนอแนะข้อควรระวัง และขั้นตอนการจัดทำการอนุรักษ์เพื่อให้สามารถประยุกต์ใช้ในชุมชนอื่นๆ ได้ต่อไป

คณะผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยเป็น 2 รูปแบบ คือ **“การวิจัยเชิงปฏิบัติการ”** และ **“การวิจัยเชิงเปรียบเทียบ”** ซึ่งเป็นการทำงานในชุมชนที่คัดเลือกมาเป็นกรณีศึกษาโดยตรง โดยอาศัยกระบวนการประชาสัมพันธ์มาประกอบกับการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับชุมชนอื่นๆ และแบ่งขั้นตอนของการวิจัยออกเป็น 3 ขั้น ขั้นที่ 1 คือการค้นหาอัตลักษณ์ของชุมชนและการพิสูจน์สมมติฐาน ขั้นที่ 2 การออกแบบแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนและการปรับปรุงแนวทาง ขั้นที่ 3 การสรุปแนวทางที่เหมาะสม รูปแบบและวิธีการ รวมทั้งข้อควรระวังต่างๆ ในการดำเนินการตามแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน

จากแนวทางการศึกษา คณะผู้วิจัยได้พิสูจน์แล้วว่าในการที่จะทำการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนใดชุมชนหนึ่งขึ้นมา นั้น จะต้องประกอบไปด้วย 3 ภาคส่วนตามทฤษฎีสถาปัตยกรรมเสมอ ได้แก่ภาครัฐ ภาคประชาชน ซึ่งได้แก่ชุมชน และภาควิชาการ ชุมชนตัวอย่างที่ยกมาเป็นกรณีเปรียบเทียบก็เช่นเดียวกัน สำหรับชุมชนตัวอย่างในพื้นที่ทุ่งหลวงรังสิต ได้คัดเลือกเอาชุมชน คลอง 3 รังสิต และชุมชนคลอง 12 ลำลูกกา มาเป็นกรณีศึกษา ซึ่งนอกจากจะพบความร่วมมือในการผลักดันการพัฒนาและฟื้นฟูชุมชนที่เป็นรูปธรรม

ยังพบว่า นอกจากแรงขับเคลื่อนจากภาครัฐและภาควิชาการแล้ว แรงขับเคลื่อนจากภายในของชุมชน และความเข้มแข็งของชุมชน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ที่จะผลักดันให้แนวทางการอนุรักษ์เกิดเป็น รูปธรรมและมีความเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างไปในแต่ละชุมชน นอกจากนี้การที่ชุมชนได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ใน ขั้นตอนของการออกแบบการวิจัย ในขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนการวิเคราะห์และเสนอแนวทาง ยังเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งและกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักถึงความเป็นตัวตน จนนำมาซึ่งแนวทางการ พัฒนาที่เกิดจากการคิดร่วมกัน และเกิดเป็นแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูเฉพาะชุมชน ซึ่งสามารถนำไป ประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นๆ ได้ต่อไป

ABSTRACT

Toong-Laung-Rungsit was the large agricultural communities that were built since the period of King Rama V of Thailand which was started The Rungsitprayulasak dirgge Project to open the new land for agriculture and transportation. After that the land was became to the “Water-base communities” that facing to the river at the junction of main canal and sub-canals also became to the center of waterway transport of rice. The most attractive of this project is *“How the communities can survive in the globalization and global economical?”* and *“How to protect the characteristics and pass to the future?”*

To find out the answers, our team designed the research methodology base on “Three Triangle Theory”, the presented by Prof. Dr. Pravest Vasi to make the Conservation and Renovation Guideline of Toong – Laung – Rungsit Water base Communities, the 100s year’s old communities in the 2 main objectives,

1) To identify the community’s characteristics, old communities system, community’s center, and footprint of settlement to make up the community realization in individual characteristic and burst from inside to be protected the communities.

2) To observe the development guideline and processes which are appropriate for conservation and renovation in old communities in the way of comparative research with other communities and presented the suggestion of criteria and the solutions to keep off some critical problems.

Accordingly, the method of research was created in 2 ways, first is “Workshop Research” with Participation processes. Second is “Comparative Research” with other old community’s guideline to approve the assumption and find the new suitable ways for community’s protection in sustainable approaches. In that 2 ways, the research was separated in 3 steps, 1) Step one is to locate the identity of the community and prove hypotheses. 2) To design guidelines for conservation and community rehabilitation and improvement approaches. 3) Present an appropriate method in conservation, renovation and development, included criteria

and suggestion. Please note that, all action is worked together with 3 cooperation, government, researcher and communicators.

In finally, it has been shown conservation and renovation method in old communities which always included in 3 Cooperation, following the three triangle theories not only in the case study in Klong 3 Rungsit Community and Klong 12 Lamlukka Community but also in all case of community in term of conservation and renovation. For the Klong 3 Rungsit Community and Klong 12 Lamlukka Community, the case study, we found the special beginning, the value that being rare and quality of community relationship, organized and pushing the process of the conservation while many other communities organized from local government or other organizations. This show the important thing "Burst from inside and community strongly" push the communicators and the cooperators (governance and academic) to realize and work together to find out the appropriate approaches to conserve old communities. More over, the public participation method is very important tool in term of community's conservation, renovation and development.

คำนำ

ภาพชุมชนริมน้ำทุ่งหลวงรังสิต การค้าขายทางเรือ และวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับสายน้ำ ที่จินตนาผู้คนในอดีต ในปัจจุบันคงเป็นภาพที่หาดูได้ยากยิ่ง ความรุ่งเรืองในอดีตที่พอจะเหลืออยู่บ้างกลับมีสภาพทรุดโทรมและถูกทิ้งร้าง ยากที่จะบอกเล่าถึงความเจริญของยุคสมัยที่ผ่านมา เส้นทางการค้าข้าวถูกเปลี่ยนจากการขนส่งทางแม่น้ำมาเป็นทางถนน ชุมชนริมน้ำที่เคยพึ่งพาการค้าข้าว และเศรษฐกิจที่พึ่งพาการจับจ่ายจากกลุ่มแรงงานคนข้าวของโรงสีและท่าเรือขนส่งข้าวค่อยๆ ดายลงอย่างช้าๆ บริเวณหน้าบ้านค่อยๆ เปลี่ยนเป็นหลังบ้าน เศรษฐกิจที่เคยพึ่งพาตนเองได้ ต้องหันมาพึ่งพาปัจจัยจากภายนอก ชุมชนที่เคยเข้าถึงได้โดยง่ายกลับกลายเป็นทางตัน เข้าถึงได้ยาก เนื่องจากเกิดชุมชนใหม่ๆ ขึ้นบริเวณที่ติดถนน ทำให้ชุมชนเดิมกลายเป็นพื้นที่ตาบอด คณะผู้วิจัยได้ทำการสำรวจชุมชนในเบื้องต้นและพบว่า ชุมชนที่ยังคงหลงเหลืออยู่นี้ นับวันแต่จะค่อยๆ เสื่อมโทรมลงตามกาลเวลา จากการพูดคุยกับผู้หลักผู้ใหญ่ในชุมชน พบว่า ในหลายๆ ชุมชน แต่เดิมนั้นมีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น เป็นตลาดขนาดใหญ่มีความสำคัญต่อชุมชนที่อยู่โดยรอบ เป็นย่านการค้าที่สำคัญและเป็นแหล่งรวบรวมกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมที่หลากหลาย ผู้ที่ยังอาศัยอยู่ในชุมชนในปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุ ตั้งแต่วัยกลางคนขึ้นไป ที่ทำการประกอบการค้าและกิจกรรมทางเศรษฐกิจเล็กๆ น้อยๆ เช่น การขายของชำ ขายอาหารตามสั่ง ขายกาแฟ เป็นต้น บรรยากาศของการอยู่อาศัยชบเซา บ้านเรือนที่มีลักษณะเป็นห้องแถวไม้ถูกทิ้งร้าง มีสภาพปรักหักพัง เต็มไปด้วยหยากไย่ และไม่เหมาะที่จะอยู่อาศัย แต่ก็ยังคงพอเหลือเค้าให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีตได้พอสมควร

คณะผู้วิจัยได้เล็งเห็น และตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว และมีความมุ่งหวังที่จะสร้างแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนย่านเก่าให้สามารถเผชิญกับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ ได้อย่างยั่งยืน พร้อมกันนี้ก็ยังคงแสดงเอกลักษณ์ ความพิเศษเฉพาะชุมชน รวมถึงเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ ความเป็นมา ของชนชาติและท้องถิ่นได้ในเวลาเดียวกัน คณะผู้วิจัยจึงได้เสนองานวิจัยฉบับนี้เพื่อผลักดันและกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนจากภายในชุมชนบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วม โดยคาดหวังถึงผลความสำเร็จของการวิจัยเอาไว้ว่า น่าจะทำให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนในชุมชนตัวอย่าง และเกิดเป็นปฏิกริยาลูกโซ่ต่อชุมชนอื่นๆ ในการที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนของตนเองต่อไป

คณะผู้วิจัย

สารบัญ

	หน้า
สารบัญ	ซ
สารบัญภาพ	ญ
สารบัญแผนภูมิ	ณ
สารบัญแผนที่	ด
สารบัญตาราง	ต
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 หลักการ และเหตุผล	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
1.5 ทฤษฎี แนวคิด วิธีการ และอุปกรณ์	5
1.6 ขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษาวิจัย	20
บทที่ 2 วิวัฒนาการทุ่งหลวงรังสิต	
2.1 ลักษณะการพัฒนาระบบทุ่งหลวงรังสิต	23
2.2 การเติบโตของอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก	45
2.3 การเจริญเติบโตของธุรกิจหมู่บ้านจัดสรร	46
2.4 สถานะการดำรงอยู่และความเปลี่ยนแปลงของรังสิต	51
บทที่ 3 วิเคราะห์ พัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ทุ่งหลวงรังสิต	
- วิเคราะห์ พัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ทุ่งหลวงรังสิต	57
บทที่ 4 กรณีศึกษาชุมชนตัวอย่าง คุณค่า ความงาม และ อนาคต	
4.1 ชุมชนคลอง 3 รังสิต	65
4.1.1 ลักษณะตำแหน่งที่ตั้งชุมชนคลอง 3 รังสิต	65
4.1.2 “คุณค่า” ชุมชนคลอง 3 รังสิต	66
4.2 ชุมชนคลอง 12 ลำลูกกา	74
4.2.1 สภาพทั่วไปและคุณค่าความงาม	74
4.2.2 “ความงาม” สถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์	81

สารบัญเนื้อหา (ต่อ)

	หน้า
4.2.3 วิถีชีวิตของประชาชนในปัจจุบัน	85
4.2.4 การวิเคราะห์ ตัวตน อัตลักษณ์ คุณค่า	88
4.2.5 หลักการวิเคราะห์จินตภาพภายในชุมชน ตลาดร้อยปีคลอง 12 ลำลูกกา	95
4.2.6 บทสรุปและเสนอแนะจากกรณีศึกษาชุมชนตัวอย่าง	97
บทที่ 5 สถานการณ์ และ กรณีศึกษา การท่องเที่ยวชุมชนตลาด ๑๐๐ ปีในปัจจุบัน	
5.1 ตลาดสามชุก	102
5.2 ตลาดศรีประจันต์	106
5.3 ตลาดบ้านใหม่	109
5.4 ตลาดลาดชะโด	112
5.5 สรุปสถานการณ์การท่องเที่ยวรูปแบบตลาด 100 ปี	115
5.6 วิเคราะห์ สถานการณ์การท่องเที่ยวจังหวัดปทุมธานี	116
บทที่ 6 เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ คุณค่า ชุมชนตลาด ๑๐๐ ปีทุ่งหลวงรังสิต	
6.1 เอกลักษณ์หรือลักษณะเด่นของชุมชนริมน้ำทุ่งหลวงรังสิต	120
- ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน	121
- ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและสิ่งปลูกสร้าง	126
- ลักษณะทางสังคมของชุมชนทุ่งรังสิต	131
6.2 อัตลักษณ์ของชุมชน	132
- ชุมชนร้อยปีตลาดคลองสาม	132
- ชุมชนลำไทรบริเวณคลอง 12	137
6.3 ความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ (Being Historical Noteworthy)	139
- ประวัติการขุดคลอง	139
- การตั้งชื่อคลอง	140
- การสถาปนาเมืองธัญบุรี	140
6.4 ภาวะเสี่ยงของชุมชนทุ่งหลวงรังสิต	142
6.5 ข้อเสนอแนะในเชิงการปรับปรุงและฟื้นฟูในพื้นที่ เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน	144

สารบัญเนื้อหา (ต่อ)

	หน้า
- 6.5.1 ชุมชนคลอง 3 รังสิต	144
- 6.5.2 ชุมชนคลอง 12 ลำลูกกา	146
บทสรุป	147
บทที่ 7 ข้อเสนอแนะ	
ข้อเสนอแนะ	148
7.1 การอนุรักษ์	150
7.2 การฟื้นฟู	156
7.2.1 ชุมชนคลอง 3 รังสิต	156
7.2.2 ชุมชนคลอง 12 ลำลูกกา	160
7.3 ความยั่งยืน	165
7.4 กระบวนการ ฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนตลาดเก่า เพื่อการท่องเที่ยว	168
ภาคผนวก	176
เอกสารอ้างอิง	178

สารบัญญภาพ

		หน้า
ภาพที่ 1.1	แสดงลักษณะการขยายตัวของเมืองตามรูปแบบ GRID	5
ภาพที่ 1.2	แสดงลักษณะการขยายตัวของเมืองตามรูปแบบ CONCENTRIC	6
ภาพที่ 1.3	แสดงลักษณะการขยายตัวของเมืองตามรูปแบบ LINEAR	6
ภาพที่ 1.4	แสดงลักษณะการขยายตัวของเมืองตามรูปแบบ STAR	7
ภาพที่ 1.5	แสดงลักษณะการขยายตัวของเมืองตามรูปแบบ GALAXY	7
ภาพที่ 1.6	แสดงการตั้งถิ่นฐานแนวยาวแบบ RIVER LINEAR SETTLEMENT	9
ภาพที่ 1.7	แสดงการตั้งถิ่นฐานแนวยาวแบบ ROAD LINEAR SETTLEMENT	10
ภาพที่ 1.8	แสดงการตั้งถิ่นฐานแบบ ROAD LINEAR SETTLEMENT แบบอื่นๆ	11
ภาพที่ 1.9	แสดงการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว CLUSTER SETTLEMENT	12
ภาพที่ 1.10	แสดงการตั้งถิ่นฐานแบบเป็นระเบียบ UNIFORM SETTLEMENT	12
ภาพที่ 1.11	แสดงการตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย SCATTER SETTLEMENT	13
ภาพที่ 1.12	การฟื้นฟูชุมชนศรีประจันต์	19
ภาพที่ 1.13	การฟื้นฟูชุมชนตลาดสามชุก	19
ภาพที่ 1.14	การฟื้นฟูตลาดบ้านใหม่	20
ภาพที่ 1.15	การพัฒนาตลาดบางน้ำผึ้ง	20
ภาพที่ 3.1	ลักษณะการตั้งบ้านเรือนกระจาย	58
ภาพที่ 3.2	ลักษณะบ้านเรือนที่ปลูกกระจายเพื่อทำการเกษตรตามลำน้ำ	58
ภาพที่ 3.3	ลักษณะการตั้งบ้านเรือนกระจายไปตามแนวริมคลอง	59
ภาพที่ 3.4	ลักษณะการตั้งบ้านเรือนกระจายไปตามแนวริมคลอง	59
ภาพที่ 3.5	พระวรวัฑ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์	60
ภาพที่ 4.1	ศาลกั้นเด็กตกน้ำ	66
ภาพที่ 4.2	ศาลเทวดา ฟ้า ดิน	67
ภาพที่ 4.3	อาหารและขนม	68
ภาพที่ 4.4	รูปแบบทางสถาปัตยกรรม	69
ภาพที่ 4.5	ลักษณะชุมชนจากคำบอกเล่า	69
ภาพที่ 4.6	ลักษณะชุมชนจากคำบอกเล่า	70
ภาพที่ 4.7	ภาพบรรยากาศของชุมชนเมื่อประมาณ 50-60 ปีที่แล้ว	70
ภาพที่ 4.8	นักศึกษาวาดภาพตามคำบอกเล่า	70
ภาพที่ 4.9	ยังเก็บข้าว กระบุงตวงข้าว โต้ะปลูกข้าวที่ใช้สำหรับทำขนม	72

สารบัญญภาพ (ต่อ)

	หน้า	
ภาพที่ 4.10	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ขณะทรงพระตำราญภายในคลอง 3	72
ภาพที่ 4.11	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขณะ ทรงพระตำราญทรงคนตรี ภายในคลอง 3 รังสิต โดยมีมหาดเล็กพายเรือถวาย	72
ภาพที่ 4.12	สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯและ ทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนฯเสด็จประทับ ณ. บ้านหม่อมหลวงบัว สนิทวงศ์	73
ภาพที่ 4.13	สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เมื่อครั้งเสด็จประพาส คลอง 3 รังสิต	73
ภาพที่ 4.14	แสดง โรงเรียนมูลนิธิการศึกษาประชาเจริญ	75
ภาพที่ 4.15	บริเวณทางเข้าชุมชนตลาดร้อยปีคลองสิบสอง	75
ภาพที่ 4.16	โรงสีข้าวซึ่งปัจจุบันเป็นโรงเก็บไม้	76
ภาพที่ 4.17	ภายในบริเวณเทศบาลตำบลลำไทร	77
ภาพที่ 4.18	วัดพระวิสุทธิวงศ์	77
ภาพที่ 4.19	สำนักงานเทศบาลตำบล	77
ภาพที่ 4.20	การใช้อาคารเพื่อการอยู่อาศัย	79
ภาพที่ 4.21	การใช้อาคารเพื่อการค้าขาย	79
ภาพที่ 4.22	สภาพอาคารรกร้างและทรุดโทรม	80
ภาพที่ 4.23	สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของตลาด	80
ภาพที่ 4.24	ทางเดินไปทำน้ำ	81
ภาพที่ 4.25	สภาพภายในตลาด	81
ภาพที่ 4.26	ประตูเหล็กที่ทำขึ้นใหม่	82
ภาพที่ 4.27	ประตู หน้าต่าง ไม้แบบเดิม	82
ภาพที่ 4.28	หลังคากระเบื้องว่าว และช่องลม	83
ภาพที่ 4.29	สภาพอาคารบางคูหาที่ผุพัง	83
ภาพที่ 4.30	หน้าต่างชั้นสอง	83
ภาพที่ 4.31	ผนังไม้ฉลุลายบริเวณสะพาน	83

สารบัญภาพ (ต่อ)

		หน้า
ภาพที่ 4.32	บริเวณสะพานข้ามคลองสิบสอง	84
ภาพที่ 4.33	เรือนแถวริมฝั่งคลอง	84
ภาพที่ 4.34	บริเวณคลองหกวา	85
ภาพที่ 4.35	จุดเชื่อมต่อสองฝั่งคลอง	85
ภาพที่ 4.36	การให้ความร่วมมือของนายกเทศบาลและคนชุมชน	85
ภาพที่ 4.37	การให้ข้อมูลและมิตรไมตรีจากผู้ใหญ่ในชุมชน	85
ภาพที่ 4.38	วิถีชีวิตและความผูกพันริมฝั่งคลองของเด็กๆ	86
ภาพที่ 4.39	สถานีกาแฟโบราณภายในชุมชน	87
ภาพที่ 4.40	ลักษณะของบ้านเรือนแถวที่ทำด้วยไม้ทั้งหมด	88
ภาพที่ 4.41	ลักษณะของอาคารที่แบ่งเป็น 2 ชั้น	89
ภาพที่ 4.42	การเว้นช่วงทางเดินไว้สำหรับเดินลงไปที่ทำนน้ำเป็น	89
ภาพที่ 4.43	การใช้วัสดุอาคารแบบเก่า	89
ภาพที่ 4.44	อาคารที่ถูกปิดลงใช้แค่เก็บของ ไม่มีผู้อยู่อาศัย	90
ภาพที่ 4.45	อาคารที่รกร้าง ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ เต็มไปด้วยหยากไย่	90
ภาพที่ 4.46	การได้รับความร่วมมือจากทางท่านนายกเทศบาลตำบลลำไทร	91
ภาพที่ 4.47	จุดตัดของคลอง 2 สาย ระหว่างคลอง 12 และคลองหกวา	92
ภาพที่ 4.48	บรรยากาศของคลอง 12 มุมมองจากบ้านริมน้ำ ไปยังจุดตัด	92
ภาพที่ 4.49	จินตภาพโดยรวมของชุมชนตลาดร้อยปีคลองสิบสอง ลำลูกกา	94
ภาพที่ 4.50	ลักษณะของเส้นทางภายในชุมชน	96
ภาพที่ 5.1	ตลาดสามชุกช่วงเย็นวันหยุด	100
ภาพที่ 5.2	ตลาดศรีประจันต์วันธรรมดา	100
ภาพที่ 5.3	การแสดงวันหยุดที่ตลาดศรีประจันต์	101
ภาพที่ 5.4	ตลาดบ้านใหม่ในวันหยุด	101
ภาพที่ 5.5	ขนมโบราณที่ตลาดศรีประจันต์	101
ภาพที่ 5.6	โชว์รถโบราณ ตลาดศรีประจันต์	101
ภาพที่ 5.7	ข้าวห่อใบบัว ตลาดสามชุก	101
ภาพที่ 5.8	สินค้าในตลาดสามชุก	101
ภาพที่ 5.9	สินค้าในตลาดบ้านใหม่	102
ภาพที่ 5.10	ขนมและของเล่นในตลาดศรีประจันต์	102

สารบัญภาพ (ต่อ)

		หน้า
ภาพที่ 5.11	ของเล่นในตลาดบ้านใหม่	102
ภาพที่ 5.12	ของเล่นในตลาดศรีประจันต์	102
ภาพที่ 5.13	ห้องแถวไม้ สถาปัตยกรรมที่คนสามชุกภาคภูมิใจ	103
ภาพที่ 5.14	บ้านขุนจ่านง จินารักษ์ ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑ์ แสดงเรื่องราวของสามชุก	104
ภาพที่ 5.15	นักท่องเที่ยวและกิจกรรมที่สามารถพบเห็นได้ในตลาดสามชุก	105
ภาพที่ 5.16	ลักษณะของสถาปัตยกรรมตลาดศรีประจันต์และศาลเจ้าหน้าชุมชน	106
ภาพที่ 5.17	ชุมชนด้านติดแม่น้ำท่าจีนและชุมชนฝั่งวัดบ้านกร่าง	107
ภาพที่ 5.18	พิพิธภัณฑ์บ้านท่านเจ้าคุณ	108
ภาพที่ 5.19	กิจกรรมและบรรยากาศในชุมชน	108
ภาพที่ 5.20	ลักษณะของตลาดบ้านใหม่ในวันเสาร์อาทิตย์และกิจกรรมในตลาด	110
ภาพที่ 5.21	สินค้าในชีวิตประจำวันสามารถพบได้ทุกวันในตลาดบ้านใหม่	111
ภาพที่ 5.22	โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์การสัมมนาแนวทางฟื้นฟูตลาด	111
ภาพที่ 5.23	ชุมชนลาดชะโดก่อนที่จะมีการส่งเสริมการท่องเที่ยว	113
ภาพที่ 5.24	ตลาดลาดชะโดหลังจากที่ได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยว	114
ภาพที่ 5.25	ชุมชนร่วมกันดำเนินการและเสนอแนวคิดการฟื้นฟูชุมชน	118
ภาพที่ 5.26	ชุมชน รัฐ ภาควิชาการ และสื่อมวลชน ร่วมระดมความคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน	118
ภาพที่ 6.1	แสดงทุ่งนาบริเวณคลอง 4 และคลอง 5 ด้านคลองรังสิตประยูรศักดิ์	121
ภาพที่ 6.2	รูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบเส้นตรง (linear Settlement)	122
ภาพที่ 6.3	เรือเอี่ยมจุ่นที่ใช้ในงานพิธีศพเมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้ว	122
ภาพที่ 6.4	รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนคลองรังสิต	124
ภาพที่ 6.5	ฝั่งชุมชนในบริเวณทุ่งรังสิต	124
ภาพที่ 6.6	ทางเดินกลางระหว่างห้องแถวไม้ในชุมชนและโรงสี	125
ภาพที่ 6.7	ศาลเจ้าเงินบริเวณคลอง 16	126
ภาพที่ 6.8	ศาลเจ้าเงินบริเวณคลอง 7	126
ภาพที่ 6.9	หมู่บ้านชานาบ้านสามแยกหัวภูธร จังหวัดนครพนม (25 มกราคม 2552)	126
ภาพที่ 6.10	ยุงข้าวแยกกับตัวบ้าน	127
ภาพที่ 6.11	กุญแจล็อกยุงข้าวบริเวณชุมชนคลอง 3	127
ภาพที่ 6.12	ยุงข้าวบริเวณชุมชนคลอง 3	127

สารบัญภาพ (ต่อ)

			หน้า
ภาพที่ 6.13	ลักษณะหลังคาบ้านบริเวณคลอง 3		128
ภาพที่ 6.14	ลักษณะหลังคาบ้านบริเวณคลอง 12		128
ภาพที่ 6.15	สะพานเชื่อมชุมชนคลอง 3		129
ภาพที่ 6.16	สะพานเชื่อมชุมชนคลอง 12		129
ภาพที่ 6.17	สะพานเชื่อมชุมชนคลอง 7 ด้านคลองทกวาสายล่าง		129
ภาพที่ 6.18	ลักษณะโดยรวมของประตู หน้าต่าง และช่องแสง		130
ภาพที่ 6.19	ลักษณะช่องเปิดชุมชนคลอง 3		131
ภาพที่ 6.20	ลักษณะช่องเปิดชุมชนคลอง 7		131
ภาพที่ 6.21	ลักษณะช่องเปิดชุมชนคลอง 12		131
ภาพที่ 6.22	ลักษณะช่องเปิดชุมชนคลอง 16		131
ภาพที่ 6.23	ค้นหาอดีตของชุมชนจากผู้เฒ่าผู้แก่		132
ภาพที่ 6.24	เรียนรู้จากชุมชน		133
ภาพที่ 6.25	ทางเข้าบ้านหม่อมหลวงบัว สนิทวงศ์		133
ภาพที่ 6.26	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเรือใบในคลองรังสิตฯ บริเวณคลอง 3		134
ภาพที่ 6.27	สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเรือใบในคลองรังสิตฯ บริเวณคลอง 3		134
ภาพที่ 6.28	เรือขนส่งข้าวที่จอดอยู่บริเวณชุมชนคลอง 3		135
ภาพที่ 6.29	อุปกรณ์ขนถ่ายข้าวที่ชาวชุมชนเก็บรวบรวมไว้		136
ภาพที่ 6.30	ยุงข้าวเก่าที่ปิดตายในชุมชน		136
ภาพที่ 6.31	ศาลกันเด็กตกน้ำ		136
ภาพที่ 6.32	ศาลบูชาเทวดาฟ้าดิน บริเวณกลางชุมชน		137
ภาพที่ 6.33	ลักษณะของชุมชนลำไทร		138
ภาพที่ 6.34	ลานไทรหลังชุมชน		144
ภาพที่ 6.35	ลานไทรหลังชุมชน		144
ภาพที่ 6.36	ลานไทรหลังชุมชน		144
ภาพที่ 6.37	ลานไทรหลังชุมชน		144
ภาพที่ 6.38	ตัวอย่างบริเวณที่ว่างขนาดเล็กในชุมชน		145
ภาพที่ 6.39	ตัวอย่างบริเวณที่ว่างขนาดเล็กในชุมชน		145
ภาพที่ 6.40	ตัวอย่างบริเวณที่ว่างขนาดเล็กในชุมชน		145

สารบัญภาพ (ต่อ)

		หน้า
ภาพที่ 6.41	ตัวอย่างบริเวณที่ว่างขนาดเล็กในชุมชน	145
ภาพที่ 6.42	บริเวณพื้นที่ว่างที่เหมาะสมแก่การจัดทำศูนย์เรียนรู้	145
ภาพที่ 6.43	บริเวณพื้นที่ว่างที่เหมาะสมแก่การจัดทำศูนย์เรียนรู้	145
ภาพที่ 6.44	ทางเดินภายในชุมชนและทางเดินลงสู่ท่า	146
ภาพที่ 6.45	ทางเดินภายในชุมชนและทางเดินลงสู่ท่า	146
ภาพที่ 6.46	บริเวณริมฝั่งคลอง	146
ภาพที่ 6.47	บริเวณริมฝั่งคลอง	146
ภาพที่ 7.1	แสดงลักษณะความเชื่อมโยงในหลายระดับ และหลายมิติของการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชน	151
ภาพที่ 7.2	แสดงแนวคิดการพัฒนาเส้นทางเลียบบคลองรังสิตฯ	152
ภาพที่ 7.3	แสดงภาพลักษณะผังชุมชนคลอง 3 รังสิต	156
ภาพที่ 7.4	แสดงภาพลักษณะผังชุมชนคลอง 3 รังสิต	157
ภาพที่ 7.5	ภาพแสดงตัวอย่างก่อนการปรับปรุง – หลังการปรับปรุง ศูนย์การเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน	157
ภาพที่ 7.6	ภาพแสดงตัวอย่างก่อนการปรับปรุง – หลังการปรับปรุง ทำนบกั้นบริเวณลานดินไทร	158
ภาพที่ 7.7	แสดงตัวอย่างก่อนการปรับปรุง – หลังการปรับปรุง การจัดสวนหย่อมเล็กๆในจุดต่างๆ	159
ภาพที่ 7.8	แสดงตัวอย่างก่อนการปรับปรุง – หลังการปรับปรุง การจัดสวนหย่อมเล็กๆในจุดต่างๆ	159
ภาพที่ 7.9	แสดงตัวอย่างก่อนการปรับปรุง – หลังการปรับปรุง ภูมิทัศน์ลานเอนกประสงค์และทางเดินริมน้ำ	160
ภาพที่ 7.10	แสดงภาพลักษณะผังชุมชนคลอง 12 ลำลูกกา	161
ภาพที่ 7.11	แสดงตัวอย่างก่อนการปรับปรุง – หลังการปรับปรุง ทางเดินและบรรยากาศภายในตลาด	162
ภาพที่ 7.12	แสดงตัวอย่างก่อนการปรับปรุง – หลังการปรับปรุง ทางเดินและบรรยากาศริมน้ำ	162
ภาพที่ 7.13	แสดงตัวอย่างก่อนการปรับปรุง – หลังการปรับปรุง บรรยากาศตลาดน้ำคลอง 12 ลำลูกกา	163

สารบัญภาพ (ต่อ)

		หน้า
ภาพที่ 7.14	แสดงลักษณะกายภาพที่เพื่อต่อประโยชน์การถ่ายทำละคร	167
ภาพที่ 7.15	แสดงลักษณะความร่วมมือในการทำงาน 3 ผสาน	167
ภาพที่ 7.16	แสดงผังการออกแบบชุมชนคลอง 3 รังสิตตามแนวคิด การอนุรักษ์และฟื้นฟู	172
ภาพที่ 7.17	แสดงการพิจารณาพื้นที่ทางสัญจร พื้นที่ชุมชน และพื้นที่ค้าขาย ที่ต้องพิจารณาการแบ่งแยกลดการรบกวนกัน	174
ภาพที่ 7.18	แสดงผังการออกแบบชุมชนคลอง 12 ลำลูกกาตามแนวคิด การอนุรักษ์และฟื้นฟู	175

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า	
แผนภูมิที่ 1.1	กรอบแนวคิดการวิจัย	18
แผนภูมิที่ 1.2	แนวคิดทฤษฎีสามประสาน	19
แผนภูมิที่ 1.3	ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยในขั้นที่ 1	20
แผนภูมิที่ 1.4	ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยในขั้นที่ 2	21
แผนภูมิที่ 4.1	กรอบแนวคิดองค์ประกอบในการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน	97
แผนภูมิที่ 7.1	แสดงกรอบแนวคิดในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูที่ยั่งยืน	149
แผนภูมิที่ 7.2	แสดงกรอบแนวคิด กระบวนการทำงานเพื่อวางแนวทางการอนุรักษ์ และฟื้นฟู ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวที่เหมาะสม	169
แผนภูมิที่ 7.3	แสดงการผสมผสานกรอบแนวคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูกับการออกแบบชุมชนคลอง 3 รังสิต	171
แผนภูมิที่ 7.4	แสดงกลุ่มการใช้ประโยชน์พื้นที่ (Zoning) การออกแบบชุมชนคลอง 3 รังสิต	171
แผนภูมิที่ 7.5	แสดงการผสมผสานกรอบแนวคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูกับการออกแบบชุมชนคลอง 12 ลำลูกกา	173
แผนภูมิที่ 7.6	แสดงกลุ่มการใช้ประโยชน์พื้นที่ (Zoning) การออกแบบชุมชนคลอง 12 ลำลูกกา	174

สารบัญแนที่

	หน้า	
แผนที่ 1.1	แสดงสภาพภูมิศาสตร์และลักษณะการใช้ที่ดินในพื้นที่	22
แผนที่ 2.1	แสดงคลองระพีพัฒน์ คลองแยกคลองระพีพัฒน์ สายใต้ และสายตะวันตก	32
แผนที่ 2.2	ภาพถ่ายทางอากาศปีพ.ศ.2495 แสดงสภาพภูมิศาสตร์ และลักษณะการใช้ที่ดินในพื้นที่	48
แผนที่ 2.3	ภาพถ่ายทางอากาศปีพ.ศ.2510 แสดงสภาพภูมิศาสตร์ และลักษณะการใช้ที่ดินในพื้นที่	49
แผนที่ 2.4	ภาพถ่ายทางอากาศปีพ.ศ.2541 แสดงสภาพภูมิศาสตร์ และลักษณะการใช้ที่ดินในพื้นที่	50
แผนที่ 2.5	ภาพถ่ายดาวเทียม แสดงลักษณะสภาพภูมิศาสตร์บริเวณพื้นที่ทุ่งรังสิต และบริเวณเกี่ยวเนื่อง	53
แผนที่ 3.1	แสดงคลองขุดในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อเชื่อมเมืองต่างๆ และเปิดพื้นที่เกษตรกรรมใหม่	57
แผนที่ 3.2	ภาพถ่ายทางอากาศปีพ.ศ.2495 แสดงย่านการค้าที่ กระจายอยู่ตามจุดตัดคลองต่างๆ	61
แผนที่ 3.3	ภาพถ่ายดาวเทียมปีพ.ศ.2550 แสดงอาณาเขตพื้นที่ เมืองกับพื้นที่เกษตรกรรมเดิม	63
แผนที่ 4.1	แสดงที่ตั้งคลอง 3 รังสิต	65
แผนที่ 4.2	แสดงตำแหน่งและที่ตั้งของชุมชนตลาดร้อยปีคลองสิบสอง	74
แผนที่ 4.3	แผนที่การเดินทาง	77
แผนที่ 7.1	แสดงพัฒนาการการขยายของพื้นที่เมือง ในแถบรังสิตที่ยืดยาวออกไปเรื่อยๆอย่างไม่มีจุดจบ	153
แผนที่ 7.2	แสดงสภาพการขยายพื้นที่เมือง	153
แผนที่ 7.3	แสดงแนวเส้นสมมุติเส้นทางเพื่อช่วยลดปัญหาการจราจร	155
แผนที่ 7.4	แสดงผังบริเวณพื้นที่ในการปรับปรุงที่จอดรถและชุมชนทางนั้กท่องเที่ยว	164

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1 การขุดคลองของบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม พ.ศ.2440 – 2447	37
ตารางที่ 2.2 แสดงจำนวนเนื้อที่นาสามารถเก็บเกี่ยว ได้ในเขตเมืองธัญบุรี พ.ศ. 2444-2457	42